

Kriittinen pedagogiikka monikulttuurisessa koulutuksessa

tuukka.tomperi@uta.fi

Tampereen yliopisto, Kasvatustieteiden laitos

Mitä tarkoittaa olla...

...kriittinen?

...radikaali?

- Kriittinen → erottelukykyinen, tarkka, kulminaatiopisteitä ja käännekohtia (*krisis*) etsivä
- Radikaali → juuriin (*radix*) menevä, perusteellisesti kyseenalaistava

Eli: Perinpohjainen, kysyvä ja kyseenalaistava, tarkkaan havainnoiva

ja kaikkea ***itse*** ja ***toisin*** ajatteleva

Tavoitteena ei ole ajatella *kaikesta* toisin ja toimia *kaikessa* toisin – vaan ajatella *kaikkeaa* toisin ja etsiä mahdollisuuksia *tarvittaessa toimia toisin*, jos siihen on hyvät perusteet

Everything you know is wrong?

Ehkei kuitenkaan...

...mutta: kysymättä tuota kysymystä (aina välillä ja uudelleen) ei voi päästä perille siitä, onko kaikki mihin uskoo väärin vai löytyykö koettelun kestäviä pysyviä varmuuksia, totuuksia, kiintopisteitä

”... onnettomaan tietoisuuden tai tiedostamattomuuden tilaan kuuluu sekin, että pidetään omaa olemista – sitä että ollaan tällaisia eikä toisenlaisia – luontona, jonakin peruuttamattomasti annettuna, ei historiallisesti muodostuneena. ... Kyseessä on ennen kaikkea sellainen tietoisuus, joka on sokeaa kehitysprosessien sekä oman riippuvuuden suhteen ja joka asettaa ehdottomaksi sen mikä on.”

(Theodor Adorno, ”Kasvatus Auschwitzin jälkeen”, *Mitä valistus on?* 1995)

”Sosiologisen mielikuvituksen ensimmäinen hedelmä – ja sitä ilmentävän yhteiskuntatieteen ensimmäinen opetus – on ajatus, että yksilö voi ymmärtää omaa kokemustaan ja arvioida omaa kohtaloaan ainoastaan sijoittamalla itsensä aikakauteensa, että hän voi oppia tuntemaan omat mahdollisuutensa elämässä vain tulemalla tietoisiksi kaikkien samoissa olosuhteissa elävien ihmisten mahdollisuuksista.”

(C. Wright Mills, *Sosiologinen mielikuvitus*, 1959)

- Toisin sanoen: olemme vapaampia kuin luulemme olevamme, mutta vain jos osaamme tarkastella niitä tekijöitä, jotka rajoittavat vapauttamme (ajatteluumme, mielikuvitustamme jne.). Vapaaksi voi tulla vain tulemalla tietoisiksi siitä, ”miksi ajattelemme, kuten ajattelemme” ja samalla itseensä kohdistuvista yhteiskunnallisista tekijöistä ja vallasta.
- ”Luonnolliselta”, itsestään selvältä, välttämättömältä näyttävä, tai sellaiseksi esitetty, on usein historiallisesti ja yhteiskunnallisesti muodostunutta eli ”keinotekoista”. Ennako-oletusten, rakenteiden ja käytäntöjen valta itseemme nähden on voimakasta juuri siksi, että se tuntuu ”luonnolliselta” – ja ellei tätä tiedosta, uusintaa rakenteita itse omalla toiminnallaan.

Monikulttuurisuuskasvatukseen edeltävät näkökulmat liittyvät kriittisessä pedagogiikassa monin tavoin:

- Me vs. muut -ajattelumallien purkaminen
  - Kansallisuusideologian ja nationalismin purkaminen
  - Yhtenäiskulttuurin kuvitelman purkaminen
  - Yksinkertaistetun historiakuvan purkaminen
  - Kulttuuristen stereotyyppien purkaminen
- Monikulttuurisuuden suhteen ensimmäinen tehtävä ei ole toisten kulttuurien kohtaamisessa vaan oman historian ja yhteiskunnan ymmärtämisessä
- Erityisen selvästi tämä pätee kuvitelmiin kansallisesta identiteetistä ja yhtenäisyydestä

Eric Hobsbawm (*Nations and Nationalism since 1780*, suom. *Nationalismi* 1999):

- Nationalismi edeltää kansakuntia (nations)
- Kansakunnalle” ei ole luonnollista, selvää määritelmää
→ kansakunta on aina ”rakennelma”, kulttuurisesti ja poliittisesti rakennettu olio, jota koskevia käsityksiä ja uskomuksia ylläpidetään jatkuvasti
- Oman historian ”väärintulkinta” ja ”muistamattomuus” ovat olleet kansakunnan olemassaolon ehtoja

Benedict Anderson (*Imagined Communities*, suom. *Kuvitellut yhteisöt* 2007):

- Kansakunta on ”kuviteltu yhteisö” → tunteen ja ajattelun tasolla koettu yhteenkuuluvuus jonkin sellaisen kanssa, joka ei koskaan ole konkreettisesti läsnä ja jota ei voi suoraan kokea

Nationalismi tuo ensimmäistä kertaa maailmanhistoriassa 1700-, 1800- ja 1900-lukujen aikana mukanaan oletuksen seuraavien asioiden kuulumisesta tiiviisti yhteen:

- valtio = kansakunta = kansalaiset, ihmiset
- valtio = kansakunta = kulttuuri = etnisyys = kieli
- valtio = kansallisuus = kansalaisuus

Todellisuudessa kuitenkin missään maassa ei elä vain yhtä kieltä puhuvia, yhtä etnistä taustaa olevia ja yhteen samaa kulttuuriin kuuluvia ihmisiä

Ernest Gellner (*Nations and Nationalism*, 1983):

- ”Kansakunnat luonnollisina, jumalan määräämänä tapana luokitella ihmisiä, perittynä poliittisena kohtalona *ovat myytti*; nationalismi, joka joskus muuttaa aiemmin olemassa olleet kulttuurit kansakunniksi, joskus keksii niitä ja usein hävittää aikaisemmat kulttuurit: se on todellisuutta.”

Kansallisen yhtenäisyyden kuvitelmaa tuotettiin ja tuotetaan edelleen vahvasti koulutuksella

Nationalistisen aikakauden tyypillisiä koulutussisältöjä:

- kansallinen kieli ja kirjallisuus
- historia ja maantiede
- kansallinen kulttuuri, kansanperinteet, kulttuuriperinteet
- kansalaiskasvatus
- uskonnollinen kasvatus/ uskonnonopetus

”Koulutusta on kautta historian käytetty ennakkoluulojen, stereotyypioiden ja yksipuolisen kuvan synnyttämiseen tai vahvistamiseen – joko tietoisesti tai tiedostamatta”.

(Rauni Räsänen, ”Etninen moninaisuus koulujen haasteena”, *Kenen kasvatus?* 2005)

Suomalainen yhteiskunta on historiallisesti kooste monista kulttuureista: käännyttäminen kristinuskoon, reformaatio, ruotsalaisuus, venäläisyys sekä muut ulkoiset vaikutteet kieleen, katsomuksiin ja kulttuurisiin tapoihin jne.

Nykyisin voimakkaimmat kulttuurivaikutteet eivät tule vähemmistöryhmiltä tai maahanmuuttajilta vaan:

- euro-amerikkalaisessa tiede- ja sivistyselämässä tapahtuvasta vuorovaikutuksesta
- yleisestä länsimaisesta korkeakulttuurista (kirjallisuudesta, taiteesta, klassisesta musiikista jne.)
- ylikansallisesta viihdekulttuurista (pääosin anglo-amerikkalaisesta).

Ei ole olemassa monokulttuurisia (vain yhden yhtenäisen kulttuurin) yhteiskuntia

- Monikulttuurinen yhteiskunta ei ole uusi ilmiö
- Kun ryhmän/yhteisön/kulttuurin sisäisistä eroista vaietaan, vahvistuvat yksioikoiset käsitykset siitä, mitä on "normaalia" ja mikä "erilaista", "poikkeavaa"
- Erottelusta muodostuu eriarvoisia valta-asemia - esim. vähemmistö/enemmistö -asetelmia
- Jos miellämme "meidät" monimuotoiseksi ryhmäksi, "muistakin" tulee kaikkea muuta kuin yhtenäinen ryhmä → selkeät erot/erottelut "meihin" ja "muihin" häviävät
- Monikulttuurisuudessa on "meitäkin" ajateltava uudelleen → ei ole yhtä "suomalaisuutta"

Pienemmillä ja suuremmilla ryhmillä ja yhteisöillä on omat kulttuuriset piirteensä: arvoja, uskomuksia, tapoja, symboleita, asusteita, ruokia, harrastuksia jne. jne.

Käsitteellä *kulttuuri* tarkoitetaan tällaisten asioiden kokonaisuutta, jonka tietyn ryhmän tai yhteisön jäsenet enimmäkseen jakavat yhdessä.

Osa kulttuuriin kuuluvista piirteistä on näkyviä ja selvästi tiedostettuja: pukeutuminen, käyttäytyminen ja ruokaperinteet ovat tästä esimerkkejä, samoin esimerkiksi kulttuurin tuotteet taiteessa, kirjallisuudessa, musiikissa jne.

Monet kulttuurin piirteet ovat kuitenkin näkymättömissä ja vähemmän tiedostettuja: arvot, uskomukset, maailmankuva, tyypilliset valtasuhteet ja vallankäytön muodot jne.

Yhteiskunnassa vaikuttaa useita osa- ja alakulttuureja, jotka yhdistävät ja erottavat ihmisiä:

- Kieli
- Kulttuuriperinteet
- Etnisyys
- Maailmankatsomukset ja uskonnot
- Poliittiset kannat
- Ikäkaudet
- Sosiaaliluokat
- Sukupuolet ja seksuaalisuus
- Ammattiryhmät
- Asuinpaikat jne.

→ Näiden kaikkien kautta muodostuu omia kulttuureitaan omine jäsenineen, joten yhteiskunta ei koskaan ole ”yksi”

Jos ei muisteta tätä kulttuurista moninaisuutta, erehdytään kuvittelemaan, että "monikulttuurisuudesta" puhuttaessa on vastakkain yhtenäinen joukko "suomalaisia" ja yhtenäiset ryhmät "ulkomaalaisia" eri maista

Kriittisessä kasvatustajattelussa on tärkeää kasvatuskritiikki, kasvatuksen ja koulutuksen instituutioiden kyseenalaistaminen

”Myyttien” purkaminen:

- Kasvatus ei ole epäpoliittista
- Koulutus ei ole tasa-arvoista
- Kasvatus ja koulutus eivät tee pelkästään hyvää

→ On nähtävä kasvatuksen ja koulutuksen ideologinen luonne ja niiden suhde valtasuhteiden ja rakenteiden ylläpitämiseen

→ On tarkasteltava koulutuksen todellisia seurauksia eikä eletävä illuusioissa siitä, mitä koulutuksen oletetaan ihannetapauksissa (ja opetussuunnitelmissa) aikaansaavan

Kriittinen pedagogiikka asettaa kysymyksiä monikulttuurisuudesta koulutuksen käytännöille:

- Kenen perinteitä ylläpidetään, millä perusteilla?
  - Kenen maailmankuvaa vahvistetaan, miksi?
  - Kenen arvoja välitetään?
  - Kuka saa esiintyä omalla äänellään?
  - Millaiset erilaisuuden muodot otetaan huomioon ja millaiset unohdetaan?
- Monikulttuurisen ja kansainvälisyyteen pyrkivän koulutuksen toteuttaminen alkaa tällaisten kysymysten kriittisestä käsittelystä

Avainhaasteiksi nousee:

- *Kaikenlaisen erilaisuuden ja moninaisuuden tunnistaminen/ huomaaminen ja tunnustaminen/ hyväksyminen* (ei pelkästään kansalliseen tai etniseen erilaisuuteen liittyvä moninaisuus)
- *Dialogisten käytäntöjen luominen*, jotta kaikki erilaiset ryhmät ja yksilöt voivat esiintyä omalla äänellään (eivätkä joidenkin toisten esittäminä)
- Vallitsevien itsestäänselvyyksien ja annetun maailmankuvan *kyseenalaistaminen* (oletukset ”yhtenäiskulttuurista”, historian ”luonnollisuudesta”)
- Toisten asemaan eläytyminen ja vastakkainasettelujen eli *me–muut*-asetelmien purkaminen

Mutta myös perusteltujen eettisten kantojen
etsiminen ja kritiikin salliminen, sillä
monikulttuurisuus ei tarkoita
moraalirelativismia